

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Dos jidiše folk in tzifern

Leštzinski, Jankev

Berlin, 1922

ןראגנוא ןיא ןדיא יד 10. לטיפאק.

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-8340

Ungaria

די אידן אין אונגארן.

אונגארן פארמאגט א גאנץ גרויסע און געדיכטע אידישע מאסע, וואס וואוינט אינם דאזיגן לאנד שוין לאנגע הונדערטער יארן. די פאלגנדיגע ציפערן געבן א פארשטעלונג וועגן דעם וואוקס פון דער אידישער באפעלקערונג אין אונגארן:

אין 1785-טן	75 089	אידן
אין 1805-טן	127 816	"
אין 1850-טן	352 400	"
אין 1869-טן	553 641	"
אין 1900-טן	851 378	"
אין 1910-טן	932 458	"

נעמען מיר אָן די דאטע פון 1785-טן יאר פאר 100, באקומען מיר פאלגנדיגע דינע שורה ציפער, וואס מאלט בולט דעם אינטענסיוון וואוקס פון דעם אונג-נארישן אידנטום:

100	1785
170	1805
469	1850
738	1869
1134	1900
1241	1910

= în 125 ani a crescut cu peste 12 ori

אין משך פון 125 יאר האט זיך דאס אונגארישע אידנטום פארגרעסערט מער פון צוועלף מאל: פון יעדע הונדערט אידישע נפשות אין 1785-טן יאר איז געווארן ביז 1910-טן יאר — 1241 נפשות. פארשטייט זיך, אז דאס דארף גיט געשטעלט ווערן נאר אויפן חשבון פון דעם גאטליכן צוואקס — דא האט געוויקס אויך די אימיגראציע פון עסטרייך, דער עיקר פון גאליציע. דאך מוז מען מודה זיין, אז דאס גאטליכע פארמערן זיך פון די אונגארישע אידן איז געווען זעהר גרויס אין משך פון נאנצן 19-טן יאהונדערט. די פאלגנדיגע טאבעלע וועט אונז געבן א פארשטעלונג וועגן דעם וואוקס פון דער אידישער באפעלקערונג אין פארגלייך מיט דער אלגעמיינער באפעלקערונג פאר די לעצטע 41 יאר (1869—1910).

דער וואקס פון דער אלגעמיינער און פון דער אידישער באפעלקערונג אין אונגארן.

די אידישע באפעלקערונג		די נאנצע באפעלקערונג	יאר
% פון דער נאנצער באפעלקערונג	אבסאלוטע צאל		
3,5	553 641	15 509 455	1869
4,1	638 314	15 739 259	1880
4,2	730 342	17 463 791	1890
4,4	851 378	19 254 559	1900
4,5	932 458	20 886 487	1910

41 ani
Populatia creste cu 34
sortii creste cu 68

פאר אלע 41 יאר איז די נאנצע באפעלקערונג אויסגעוואקסן אויף 34,6 פראצענט, און די אידישע באפעלקערונג אויף 68,4 פראצענט. קומט אויס, אז די אידישע באפעלקערונג פון אונגארן האט זיך פאר דעם גענומענעם פעריאד צייט פארגרעסערט צוויי מאל אינטענסיווער, ווי די נאנצע באפעלקערונג פון דער דאזיגער מלוכה. געמען מיר באזונדערע צענדליגער יארן, זעהען מיר אויך, אז די אידישע באפעלקערונג האט זיך די נאנצע צייט פארגרעסערט אינטענסיווער, ווי די נאנצע באפעלקערונג.

דער צוואקס אין פראצענטן.

ביי דער אידישער באפעלקערונג	ביי דער נאנצער באפעלקערונג	יארן
15,3	1,5	1880-1869
13,6	10,9	1890-1880
16,6	10,2	1900-1890
9,5	8,5	1910-1900
68,4	34,6	1910-1869

34.6
68.4

אין די ערשטע עלף יאר — פון 1869-טן ביז 1880-טן — איז דער צו-
וואקס ביי דער אידישער באפעלקערונג געווען צען מאל גרעסער, ווי ביי דער
אלגעמיינער באפעלקערונג; אין לעצטן צענדליג יאר — 1900—1910 — איז
שוין דער אידישער צוואקס כמעט גלייך מיט דעם צוואקס ביי דער גאנצער
באפעלקערונג. דער דאזיגער פאקט דערקלערט זיך מיטן פאלן פאר די לעצטע
יארן פון די געבורטן ביי דער אידישער באפעלקערונג, וועלכע ווערט געוויינליך
פריהער און אינטענסיווער אנגעקלעפט פון דעם צוויי-קינדער און איין-קינד-סיסטעם.

אונגארן איז, ווי עסטרייך, א לאנד, וואס האט עטליכע פעלקער און קיין
אין פאלק פארמאגט גיט דארט קיין אבסאלוטע מערהייט. אמת, די לאגע פון
די מאדיארן אין אונגארן איז אין גאנצאנאלן זינען א סך גינציגער, ווי די לאגע
פון די דייטשן אין עסטרייך. אויך אין אונגארן ווערט די אידישע שפראך אפ-
ציעל גיט אנערקענט, און דעריבער קאן די צאל פון די אידן אין דער דאזיגער
מלוכה באשטימט ווערן נאר אויפן גרונט פון דער רעליגיע.

לאמיר צום ערשטן זעהן דעם גאנצאנאלן צוזאמענשטעל פון דער אונגא-
רישער מלוכה.

אין 1910-טן יאר זיינען געווען אין אונגארן פאלגנדיגע נאציעס (לויט דער
שפראך):

10 050 575	48,1 %	1. מאדיארן
2 949 032	14,1 %	2. רומענער
2 037 435	9,8 %	3. דייטשן
1 967 970	9,4 %	4. סלאוואקן
1 833 162	8,8 %	5. קראָאַטן
1 106 471	5,3 %	6. סערבן
472 587	2,3 %	7. אוקראינער
469 255	2,2 %	8. איבעריגע
20 886 487	100,0 %	סך הכל

מיר זעהען, אז די מאדיארן מאכן גיט אויס אפילו קיין העלפט (48,1 פרא-
צענט) פון דער גאנצער באפעלקערונג פון דער אונגארישער מלוכה. דאך
מאכן זיי אויס א גרעסערן פראצענט, ווי די דייטשן אין עסטרייך. חוץ דעם,
זיינען אין עסטרייך פאראן באלד נאך די דייטשן צוויי פעלקער — די טשעכן
און די פאלאקן —, וועלכע פארמאגן א גאנץ גרויסן פראצענט, כמעט א גלייכן

מיט די דייטשן, ווען אין אונגארן פארמאנט די גרעסטע נאציע פון אלע איבעריגע פעלקער — די רומענער — סך-הכל איין זיבעטל פון דער באפעלקערונג (14,1 פראצענט). די צעברעקלונג פון העכער האלב פון דער נאנצער באפעלקערונג צווישן א סך קליינע פעלקער איז אין אונגארן א סך גרעסער, ווי אין עסטרייך. און דערמיט דערקלערט זיך, וואס די מאדיארן זייגען אין אונגארן א סך שטארקער, ווי די דייטשן אין עסטרייך.

צווישן די אויבן-אויסגערעכנטע פעלקער איז די אידישע נאציע ניטא. מיט וועמען-זשע נייען די אידן פון אונגארן? וואסערע שפראכן האבן זיי אנערקענט פאר זייערע מוטער-שפראכן און וואסערע פעלקער האבן זיי דערמיט געשטיצט אין דעם נאציאנאלן קאמף, וואס קאכט, ווי אין א קעסל, אין אונגארן שוין א סך צענדליגער יארן.

אויף די דאזיגע אלע פראגן געבן אונז תשובות די פאלגנדיגע ציפער. אין 1900-טן יאר האבן די אונגארישע אידן אנגעגעבן פאלגנדיגע שפראכן פאר זייער מוטער-שפראך:

70,3 %	598 697	1. די אונגארישע
25,5 %	216 698	2. די דייטשע
1,3 %	10 541	3. די סלאוואקישע
1,2 %	10 146	4. די אוקראינישע
0,8 %	7 505	5. די הארוואמישע
0,9 %	7 791	6. די איבעריגע
100,0 %	851 378	סך-הכל

מער פון זיבעציג פראצענט פון אלע אונגארישע אידן האבן אנגעוויזן אויף דער אונגארישער שפראך, ווי אויף זייער מוטער-שפראך; מער פון א פערטל (25,5 פראצענט) פון אלע אונגארישע אידן האבן אנגעגעבן די דייטשע שפראך פאר זייער מוטער-שפראך, און סך-הכל 4,2 פראצענט פון אלע אונגארישע אידן האבן אנגעגעבן אלע איבעריגע שפראכן פאר זייערע מוטער-שפראכן. פארשטייט זיך, אז וואלט נאר די אידישע שפראך באקומען פאליטישע רעכט, וואלטן א סך פון די אידישע „אונגארן“ און פון די אידישע „דייטשן“ געווארן פשוטע אידישע אידן. ווארום אין אונגארן זייגען נאך דא גאנץ גרויסע אידישע מאסן, וועלכע ריידן אידיש, ווי אין גאליציע, און ס'איז נאר קיין ספק ניט, אז די העכער פון

200 טויזנט אידן, וואס האבן אנגעוויזן אויף דער דייטשער שפראך, ווי אויף זייער מוטערשפראך, ריידן אינם גרעסטן רוב פשוט אידיש און ניט דייטש. אונגארן ווערט צעטיילט אויף קאמיטאטן. אין פיר קאמיטאטן מאכן די אידן אויס מער פון 10 פראצענט פון דער גאנצער באפעלקערונג:

1. אין מאַרמאַראַש 18,1 %
2. „ צעכענ 13,9 %
3. „ אונגאַרש 12,8 %
4. „ אונג 11,0 %

אין די איבעריגע קאמיטאטן מאכן די אידן אויס ווייניגער פון 10 פראצענט. אין דער הויפט-שטאט — אין בודאפעשט — האט געלעבט אין 1910-טן יאר 21,8 פראצענט פון אלע אונגארישע אידן. די אנטוויקלונג פון דער בודא-פעשטער אידישער קהלה איז גאנץ אינטערעסאנט. אין 1787-טן יאר איז געווען אין בודאפעשט סך-הכל 114 אידן; אין 1833-טן יאר האבן געלעבט אין בודאפעשט 1346 אידישע משפחות, בערך 6730 נפשות. אין 1849-טן יאר איז שוין געווען אין בודאפעשט 19148 אידן. די פאלגנדיגע שורה ציפערן זעט אונז ווייזן דעם ווייטערדיגן וואקס פון דער אידישער קהלה אין בודאפעשט און דעם פראצענט פון די בודאפעשטער אידן לגבי דער גאנצער באפעלקערונג:

יאָר	די אבסאלוטע צאל אידן אין בודאפעשט	% פון אידן לנבי דער גאנצער באפעלקערונג
1869	44 890	16,6
1890	102 377	21,0
1900	166 198	23,6
1910	203 687	21,3

געמען מיר אן די דאטע פון 1787-טן יאר פאר 100, באקומען מיר פאלגנדיג בילד פונם וואקס פון דער אידישער בודאפעשטער קהלה:

100	1787
16 800	1849
39 377	1869
89 892	1890

145 787 1900

178 673 1910

דער וואוקס פון דער בודאפעשטער קהלה איז א קאָלאָסאלער — פאר 123 יאר האט זיך די קהלה פארגרעסערט 1786 מאל. לנבי דער אלגעמיינער באפעלקערונג האבן די בודאפעשטער אידן אויסגעמאכט אין 1869-טן יאר 16,6 פראצענט, ד. ה., אז זיי האבן געהאט אקוראט א זעקסטל פון דער גאנצער בודאפעשטער באפעלקערונג; אין 1900-טן יאר האבן אידן שוין אויס-געמאכט 23,6 פראצענט פון דער גאנצער באפעלקערונג, ד. ה., אז זיי האבן שוין געהאט כמעט א גאנץ פערטל פון דער בודאפעשטער באפעלקערונג. פאר די לעצטע צען יאר אבער — פון 1900 ביז 1910-טן — איז דער פראצענט פון די אידן געפאלן ביז 21,3. דא חורט זיך איבער די ערשיינונג, וואס מיר האבן קאנסטאטירט בננוע צו ווין, און וועלכע מיר האבן דארטן אביסל דערקלערט. בכלל געפינט זיך אין גרויסע שטעט א דריטל פון אלע אונגארישע אידן, און ביי דער אלגעמיינער באפעלקערונג נאר 8 פראצענט. צווישן די גרעסערע אידישע קהלות רעכענען זיך: גראָסוואַרדען — 12111 — 25,8 פראצענט פון דער גאנצער באפעלקערונג; פרעסבורג — 6808 — 11,0 פראצענט פון דער גאנצער באפעלקערונג; דעברעצין — 6078 — 8,4 פראצענט פון דער גאנצער באפעלקערונג א. א. וו.

די געבראכטע נאר וואס דאסן געהערן צום 1900-טן יאר. פאר דער פאר-גאנגענער צייט זיינען די דאזיגע קהלות געווען שטארק אויסגעוואקסן, און מיר וועלן זיין גאהענט צום אמת, ווען מיר וועלן אנגעמען, אז אין קהלות מיט מער פון 10 טויזנט אידישע נפשות לעבן בערך 40—35 פראצענט פון אלע אונג-נארישע אידן.

פראגעס.

1. וויפיל זיינען געווען אידן אין אונגארן: אין 1785-טן יאר? אין 1800-טן יאר? אין 1910-טן יאר?
2. וויפיל מאל האט זיך פארגרעסערט דאס אונגארישע אידנטום אין משך פון 19-טן יארהונדערט?
3. וואסערע סבות האבן געבראכט די פארגרעסערונג פון די אונגארישע אידן?
4. וואסער א פראצענט פון דער אלגעמיינער באפעלקערונג האבן די אידן אויסגעמאכט אין אונגארן: אין 1869-טן יאר? אין 1910-טן?

5. אויף וויפיל פראצענט האט זיך פארגרעסערט פאר דער צייט פון 1869-טן ביז 1910-טן יאר: די גאנצע באפעלקערונג? די אידישע באפעלקערונג?
6. פון וויפיל גאזיעס באשטייט די באפעלקערונג פון דער אונגארישער מלוכה לויט דער שפראך?
7. וואסער א פראצענט מאכן אויס אין אונגארן: די מאדיארן? די דייטשן? די רומענער? די איבעריגע קליינע פעלקער?
8. וואסערע שפראכן האבן די אידן אנגעגעבן פאר זייערע מוטער-שפראכן?
9. וואסער א פראצענט אידן האט אנגעגעבן פאר זיין מוטער-שפראך: די אונגארישע שפראך? די דייטשע?
10. וואסער א חלק פון אלע אונגארישע אידן האט געוואוינט אין בודא-פעשט אין 1910-טן יאר?
11. וויפיל אידן זיינען געווען אין בודאפעשט: אין סוף פון 18-טן יאר-הונדערט? אין מיטן פון 19-טן יאר-הונדערט? אין אנהייב פון 20-טן יאר-הונדערט?
12. וויפיל מאל האט זיך פארגרעסערט די בודאפעשטער אידישע קהלה פון סוף פון 18-טן יאר-הונדערט?
13. וואסער א פראצענט פון דער אלגעמיינער באפעלקערונג אין בודאפעשט האבן אידן אויסגעמאכט: אין 1869-טן? אין 1900-טן? אין 1910-טן?
14. וואסער א חלק אונגארישע אידן וואוינט אין גרויסע שמעט?
15. וואסער א טייל אונגארישע אידן וואוינט אין קהלות מיט מער פון 10 מיונט אידישע גפשות?